

DEĞİŞEN DÜNYADA DEĞİŞEN AİLE-İÇİ ROLLER

Prof. Dr. Olcay İMAMOĞLU(*)

İnsanların kendilerini geliştirebilmeleri, sağlıklı ve mutlu yaşayabilmeleri için iki temel gereksinimden söz edebiliriz. Bunlardan biri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik, kontrol sağlama, diğeri ise çevre ile anlamlı ilişkiler kurma ve bütünleşme olarak özetlenebilir.

Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, insanların bu temel ihtiyaçlarını cinsiyete göre ayırtmış; etkinlik ve kontrol işlevini çoğunlukla erkeğe, ilişkiler kurma ve bütünleşme işlevini ise çoğunlukla kadına yüklemiştir.

Geleneksel aile düzeninde bu toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına uygun rollerden oluşan hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Buna göre erkekler aileyi geçindirmek ve korumakla, kadınlarsa evin, çocukların bakımı, insan ilişkilerinin düzenlenmesiyle yükümlü kılınmıştır. Dolayısıyla aile içinde ekonomik gücü temsil eden erkek belirleyici, kadınsa düzenleyici bir roledir. Halen yürürlükte olduğu şekliyle Türk Medeni Kanunu aileyi bu özetlediğim çerçevede erkek yönetiminde bir sistem olarak betimlemektedir.

Makalemde önce genel olarak bu düzenlemenin aile-içi kadın erkek rollerine nasıl yansıdığını ele alacağım. Ardından kadının eğitim düzeyi, gözücü usulü veya anlaşarak evlenme, kadının tam zamanlı bir işte çalışıp çalışmaması gibi değişkenlere bağlı olarak aile-içi rollerde gözlenen değişiklikleri ele alacağım ve son olarak geleneksel aile rollerinde farklılığa yol açan çeşitli değişkenleri bir arada ele alarak geleneksel ve modern aile rollerini karşılaştırmaya çalışacağım. Karşılaştırmalarımı analizleri halen sürmekte olan evlilik araştırmamın bulgularına dayandıracağım.

Evlilik Araştırması ile İlgili Genel Bilgiler

Sözkonusu araştırmaya 1989-90 yılları arasında çoğunluğu Ankara'dan olmak üzere 12 kent merkezinden seçilmiş 456 evli çift katılmıştır. Evlilik gibi mahremiyeti olan bir konuda güvenilir veri toplamanın güçlükleri dikkate

(*) ODTÜ - Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

alınarak örneklem kartopu örnekleme yoluyla seçilmiş; kişilerin kimliklerini yansıtacak soru yöneltilmemiş; karı-kocanın bağımsız olarak doldurduğu ve ayrı zarflara yerleştirdiği soru kitapçıkları daha sonra ortak bir zarfa konmuştur.

Örneklemin % 14'ü alt, % 54'ü orta ve % 32'si üst sosyo-ekonomik düzeydeydi. Evlilik süresi bir ay ile 40 yıl arasında değişen örnekleme ortalama evlilik süresi 12 yıl idi. Yaş ortalamaları kadın ve erkekler için sırasıyla 34 ve 38 olup, yaş ranjı 19 ile kadınlar için 65, erkekler için 68 arasında değişmekte idi. Eğitim süresi yönünden hiç okula gitmemiş olmaktan üniversite sonrası ihtisas yapmış olmaya kadar geniş bir yelpazeye yapılan örneklemin, ortalama eğitim süresi kadınlar için 10.68, erkekler içinse 12.77 yıl idi. Kadınların % 43'ü tam zamanlı bir işte çalışmaktaydı. Çocuk sahibi olan çiftlerin (% 79) ortalama iki olmak üzere çocuklarının sayısı bir ile altı arasında değişmekte idi.

Anket kitapçığında kişilerin kendileri, eşleri, evlilikleri ve çocuklarıyla ilgili çeşitli konularda 225 soru yer almaktaydı. Yapılan ön çalışmalar sonucu soruların 181 kadarı Russell ve Wells'in (1986) evlilik ölçeğinden uyarlanmış, 44 kadarı ise özel olarak hazırlanmıştır. Anketin evli çiftlere ayrı ayrı uygulanması sonucu kadın ve erkeklerin konu ile ilgili görüşlerini kontrollü biçimde karşılaştırmak mümkün olmuştur. Sözkonusu araştırma bazı farklılıklarla İngiltere, A.B.D., Çin Halk Cumhuriyeti ve Nijerya da da yürütülmektedir. Dolayısıyla, gelecekte ülkemizden elde edilen bazı bulguları diğer ülke bulgularıyla karşılaştırmak mümkün olacaktır.

Aşağıda özetlenen bulgular istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara dayanmaktadır. Ancak bu sonuçlara dayanak olan tablo değerleri ve istatistiki veriler metnin akışını bozmamak amacıyla bu aşamada rapor edilmemiş olup gelecekteki yayınlarda sunulacaktır.

Aile İçi Kadın-Erkek Roller

Önceden sözünü ettiğim toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun olarak, aile içinde para kazanma ve ev bakımı rollerinin cinsiyete göre ayrıştığını gözlüyoruz. Araştırma bulgularına göre aile gelirlinin çoğunluğunu erkekler kazanmakta, ev işlerinin çoğunluğunu ise kadınlar yapmaktadır. Ekonomik gücü daha fazla olan erkek önemli kararları da daha sıklıkla veren kişi olmaktadır.

Bu genel rol dağılımına paralel olarak kadınla erkeğin evlilik ilişkilerini algılayışlarında ne gibi farklılıklar gözlenmekte? Erkekler kadınlara kıyasla eşleriyle çıkarlarının daha fazla uyduğuna ve daha çok bütünleşme içinde olduklarını düşünmektedirler. Erkek eşinin kendine daha bağımlı/muhtaç olduğunu düşünmekte, daha sahiplenici hissetmekte; kadın ise kendisinin bazı bakımlardan adeta "çantada keklik" gibi görüldüğünü düşünmektedir.

Kadınlar genel olarak eşleriyle yeterince ve istedikleri gibi bir ilişkileri olmadığını düşünmekte. Erkeklerle kıyasla, kadınlar eşlerinin kendilerini da-

ha az anladığını, eşleriyle geçinmenin daha güç olduğunu ve evliliklerinde paylaşmanın daha az olduğunu düşünmekte.

Kadınlar erkeklere kıyasla günlük ilgi ve sorunlarını eşleriyle daha çok tartışmakta, birlikte birşeyler yapmaktan daha çok hoşlanmakta. Eşinin yapmaya çalıştığı işlerde onu daha çok desteklemekte ve hatta eşinin başarmak istediği işler için kendi istediklerinden daha sıklıkla vazgeçmekte. Buna karşılık kadınlar eşleriyle iletişimlerinin daha az olduğunu, eşleriyle daha ayrı dünyalarda yaşadıklarını ve eşlerinin dünyasından daha az haberdar olduklarını düşünmekte; onların arkadaşlarını daha az tanıdıklarını belirtmekte. Kadın kendisini baskı altında hissettiğinde, eşinin kendisine daha az anlayışlı davrandığını düşünmekte; eşine genelde ve bir kriz anında daha az güvenmektedir.

Bu tür iletişim ve paylaşma sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını düşünen kadın, günün sonunda o günün endişelerini kafasından daha az atabilmekte, olayları daha sıklıkla, "kafasına takmakta", duygularını içine atıp biriktirmekte. Ayrıca kocasının kendisine daha az saygı duyduğunu, kendisini herkesin içinde daha sıklıkla utandırdığını, rahatsız edici davranışları olduğunu, kendisine karşı daha sıklıkla kaba kuvvete başvurduğunu belirtmektedir.

Erkek ise eşinin kendisine daha sıklıkla söylenip dırıldığını belirttiğinde; ancak bir problem çıktığında bunda karısının hatasının daha az olduğunu düşünen erkek, daha sıklıkla ilk barışma girişiminde bulunan kişi olmakta; karısıyla evlendiği için daha şanslı olduğunu düşünmekte ve çocuklarının evliliği birarada tuttuğuna daha çok inanmakta.

Öte yandan kadınlar eşleriyle ilgili daha çelişkili duygulara sahip olduklarını ifade etmekte. Hem göreceli olarak daha sıklıkla boşanmayı, hem de boşanırlarsa daha zor durumda kalacaklarını düşünmekte.

Peki bu durum kadının sağlığını ve psikolojik durumunu nasıl etkilemekte? Kadınlar erkeklere kıyasla sağlıklarını daha olumsuz değerlendirmekte, kendilerini daha yalnız ve mutsuz hissettiklerini ifade etmekte. Yaşamdaki rollerinden daha az memnun olan kadınlar, tekrar dünyaya gelmeleri mümkün olsa, yine aynı cinsiyette gelmeyi daha az istediklerini belirtmektedirler.

Görüldüğü gibi kadın erkek rollerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre ayrıştığı aile düzeninden özellikle kadınların bir hayli şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim 17 maddeden oluşan "evlilik kalitesi" endeksi ile yapılan analiz sonuçları kadınların evliliklerini erkeklere göre daha olumsuz değerlendirdiklerini göstermiştir. Karşılıklı bağımlılık içeren evlilik ilişkisinde kadınların hoşnutsuzluğunun her iki cinsin doyumu açısından yansımaları olacağı beklenebilir. Aşağıda bu genel tabloda gözlenen farklılıkları ele alacağım.

Aile-İçi Rollerde Değişikliğe Yolaçan Bazı Değişkenler

Hatırlanacağı gibi örneklemimizdeki çiftlerin evlilik yılları 1 ile 40 yıl arasında değişmekteydi. Bu süre içinde kadının konumundaki değişmeyi iz-

leyebilmek amacıyla evlilik yılı ile kadının eğitim düzeyi, evlilik tipi, tam günlük işte çalışması, ortak gelire katkı düzeyi arasındaki ilişkilere baktık. Sözü edilen değişkenlerin hepsinin evlilik yılı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Buna göre örnekleminizdeki kentli kadınların zaman içinde evliliklerine daha iyi eğitilmiş olarak başlama, eşlerini anlaşılarak seçme, tam zamanlı çalışma ve ortak gelire daha fazla katkıda bulunma olasılıkları artmıştır. Örneğin, 24 ile 39 yıldır evli olan kadınların yaklaşık yarısı (% 51) anlaşılarak evlenmiş iken, 1 ile 7 yıllık evlilerin büyük çoğunluğu (% 77) anlaşılarak evlenmişlerdir.

Aile yapısının ve rollerinin belirlenmesinde kadının eğitim düzeyi önemli rol oynamaktadır. Şöyle ki, eğitim düzeyi yükselen kadının eşini anlaşılarak seçme ve tam günlük işte çalışma olasılığı da yükselmektedir. Çalışan kadının ailenin ortak gelirine katkısı artmakta; ekonomik katkısı artan kadının aile-içi kararlara katılımı artmaktadır.

Bekleneceği gibi evlilik tipi ile kadının meslek grubu arasında da anlamlı bir ilişki gözlenmektedir. Örneğin, örnekleminizde görücü usulüyle evlenen kadınların çoğunluğu (% 69) "ev bakımcısı" ("ev kadını") idi, buna karşılık üst meslek grubundaki kadınların tamamı, orta (% 83) ve alt (% 67) sosyo-ekonomik statüdeki meslek gruplarındaki kadınların ise çoğunluğu anlaşılarak evlenmişlerdi. Görüldüğü gibi kadının eğitim düzeyi ve meslek sahibi olması anlaşılarak evlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Evlilik Tipine Bağlı Farklar

Örnekleminizde çiftlerin % 33'ü görücü usulüyle, % 67'si anlaşılarak evlenmişlerdi. Bu iki grubu karşılaştırdığımızda görücü usulü ve anlaşılarak evlenen çiftlerin evliliklerinin bir hayli farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bulgular görücü usulü evliliklere kıyasla, anlaşmalı evliliklerde eşler-arası dostluğun, arkadaşlığın, birlikte birşeyler yapmanın, paylaşmanın, güvenin daha fazla olduğunu; eşlerin birbirini daha çok anladığını göstermiştir. Görücü usulü evliliklerde eşler birbirlerinin arkadaşlarını daha az tanıdıklarını; birbirlerinin dünyasından daha az haberdar olduklarını; adeta ayrı dünyalarda yaşadıklarını; ve eşleriyle çıkarlarının görel olarak daha az uyduğuna belirtmişlerdir. Görücü usulü ile evlenenler, özellikle psikolojik dünyaları, cinsel yaşamları ve politika olmak üzere incelediğimiz tüm konularda anlaşılarak evlenenlere kıyasla eşleriyle iletişim kurmakta daha çok güçlük çektiklerini ifade etmişlerdir.

İletişim ve paylaşma sorunu olan görücü usulü evliliklerde gerek kadınlar gerekse erkekler eşlerine karşı görel olarak daha az sevgi, saygı, takdir hisleri duymakta; eşleriyle evlendikleri için kendilerini daha az şanslı görmekte ve seçme şansları olsaydı tekrar aynı kişiyle evlenmeyi daha az düşünmekte. Daha önceden değinilen "evlilik kalitesi" endeksi ile yapılan analiz sonuçları da anlaşılarak evlenmiş çiftlerin evliliklerini görel olarak daha olumlu değerlendirdiklerini göstermiştir.

Bekleneceği gibi anlaşarak evlenenler çocuklarının eş seçiminde onların bireysel tercihlerine göreli olarak daha çok ağırlık vermekte. Ancak ilginç olarak görücü usulü ile evlenenlerin de evlilik kararında çocukların tercihi- hine yer verilmesini istedikleri ve onların evliliğinin kendilerinininkine benze- mesini göreli olarak daha az arzuladıkları gözlenmiştir.

Kadının Çalışması

Hatırlanacağı gibi örneklemimizdeki kadınların yüzde 43'ü ev dışında tam zamanlı bir işte çalışmaktaydı. Evlilik kalitesi açısından kadının çalışma- sına bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Konuyla ilgili olarak özellikle kadının çalışma yaşamına girmesiyle ailenin temel rolleri olan para kazanma ve ev bakımı rollerinin ne oranda paylaşıldığı üzerinde duracağım. Bulgulara göre kadının çalışmadığı ailelerde geleneksel cinsiyet rollerine uy- gun bir işbölümü sözkonusu: Erkek para kazanma işlevini, kadınsa ev ba- kımıcılığı işlevini üstlenmiş durumda. Kadının çalıştığı ailelerde ise, kadının ortak gelire katkısı önemli ölçüde artmakta. erkeğinki göreceli olarak azal- maktadır. Öte yandan kadının çalıştığı ailelerde kadının, ev işlerine katılımı- nın biraz azaldığını, erkeğinkinirse biraz arttığını görmekteyiz. İstatistiki yönden anlamlı olmakla birlikte ev bakımında gözlenen değişme, para ka- zanma rolünde gözlenenin çok gerisinde kalmaktadır. Yurt dışındaki diğer araştırma bulgularıyla paralellik gösteren bu bulgu üzerinde biraz durmak istiyorum.

Kadının çalışması ve ev işlerinin paylaşılması konusunda kadınlar ve er- kekler ne düşünmekte? Kadınlar genel olarak evli kadınların çalışmasına ve bu durumda ev işlerinin paylaşılmasına erkeklere kıyasla daha taraftardır.

Bununla birlikte, kadının çalışmadığı ailelere kıyasla kadının çalıştığı ai- lelerde çiftlerin her iki konuda da daha olumlu bir tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Demek ki, genelde kadınlar daha taraftar olsa da, kadının çalıştığı ailelerde çiftler kadının çalışmasına ve bu durumda ev işlerinin pay- laşılmasına oldukça taraftarlar.

Bilindiği gibi 1984 Medeni Kanun Öntasarısında getirilmek istenen değişikliklerle mevcut kanuna kıyasla ailede daha eşitlikçi bir yapı öngörül- mektedir. Buna göre aile reisi belirtilmemekte, ev seçimi ve ailenin geçimini sağlama eşlerin ortak katılımına bağlanmaktadır. Ancak ilginç olarak öntasa- rıda bile evi geçindirme işlevi için paylaşım öngörülürken, ev-içi faaliyetler yine kadının yükümlülüğünde kalmaktadır.

İlgili literatür erkeğin ev bakımına katılımının kadının iş yaşamına katılı- mının çok gerisinde kaldığını ve geleneksel kadın-erkek rollerindeki değişikliklere karşın, hala erkeğin para kazanıcı, kadınsa ev bakımcısı ro- lünde algılandığını göstermektedir (bakınız Thompson ve Walker, 1989). Bu sorunun psikolojik dinamiklerinin incelenmesinde yarar görüyorum. Bu ne- denle kadın ve erkeğin para kazanıcı ve ev bakımcılığı rollerindeki başarı veya başarısızlıklarının nasıl değerlendirildiğini araştıran deneysel nitelikteki bir araştırmamın bulgularından kısaca söz etmek istiyorum. Sözkonusu ça-

İşmada (İmamoğlu, 1991) ODTÜ'de okuyan kız ve erkek öğrencilere evli kadın ve erkeklerin ev işleri ve para kazanma işlevlerini yerine getirmede başarılı veya başarısız olduklarını anlatan pasajlar verilmiş; ilgili davranış/sonuçları ne derece beklendik, önemli, güç olarak algıladıkları ve pasajda değinilen kişinin ne derece rahat/rahatsız hissedeceğini düşündükleri ölçülmüştür.

Bulgulara göre para kazanma işlevi ev bakımından daha önemli ve daha güç olarak algılanmıştır. Bu güç ve önemli işte kadının da erkeğin de başarılı olması beklenmekte, başarısızlık durumunda kişilerin rahatsızlık duyacağı düşünülmektedir. Demek ki para kazanma rolü, değerlendirici ve değerlendirilen kişilerin cinsiyetinden bağımsız olarak değerli görülmektedir. Bu bulgulara karşıt olarak ev bakımı rolüne ilişkin yargılar değerlendirilen kişinin cinsiyetine ve sonuca bağlı olarak değişmektedir. Öncelikle, ev bakımı rolünde erkeğin başarılı veya kadının başarısız olması beklenmemektedir. Öte yandan kadının ev bakımında, para kazanmada olduğundan daha başarılı olması beklenmektedir.

Ev bakımı ne derece güç bir iş olarak görülmektedir? İlginç olarak ev bakımının algılanan güçlüğü erkeğin başarı veya başarısızlığına göre değişmemekte ama kadın başarılı olduğunda çok kolay olarak değerlendirilmektedir. Demek ki, ev bakımı öyle garip bir iştir ki, erkek başarsa da başaramasa da güç; ama kadın başaramadığında güç, başardığında ise çok kolay olarak algılanmaktadır.

Algılanan önemine baktığımızda, ev bakımcılığının erkek başardığında ve kadın başaramadığında önemli, öte yandan gerek erkek başaramadığında, gerekse kadın başardığında benzer şekilde önemsiz olduğunu görüyoruz. Yine görüyoruz ki, tuhaf bir iş olan ev bakımcılığının önemi erkeğin başarısına ve kadının başarısızlığına bağlı olarak artmakta, erkeğin başarısızlığına ve kadının başarısına bağlı olarak azalmakta. Bu bulguya paralel olarak A.B.D.'de New York mahkemesi; karısının rahatsızlığı nedeniyle iki ay boyunca ev bakımını üstlenmek durumunda kalan bir erkeğe \$ 56.000 verilmesine karar vermiştir; oysa A.B.D.'deki sigorta şirketlerinin kadının ev bakımı hizmetlerine biçtiği yıllık değer \$25.000 dir. (Newsweek, 1974, ve Steinem, 1983, kaynak: Tavis ve Wade, 1984).

Bulgulara göre para kazanma rolünde kadının da erkeğin de başarılı olduğunda rahat, başarısız olduğunda rahatsız hissetmesi beklenirken, ev bakımcılığı sözkonusu olduğunda bu durum sadece kadın için söz konusudur, öte yandan erkeğin ev bakımcılığında başarılı olduğunda rahatsız, başarısız olduğunda ise rahat hissedeceği beklenmektedir.

Özetlediğim bu bulgular öğrencilerin cinsiyetine bağlı olarak değişmektedir. Demek ki, para kazanma ve ev bakımcılığı rollerinin değerlendirilmesine ilişkin çifte standartlılığı kız ve erkek öğrenciler paylaşmaktadır. Para kazanma işleviyle ilgili olarak kadın ve erkek benzer şekilde değerlendirilirken, ev bakımı rolünün değerlendirilmesi aktörün cinsiyetine göre değişmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, erkeğin rahatsız hissetmesine yolaçanın, ev bakımı kapsamına giren temizlik, yemek, dikiş, ütü gibi işleri yapması değil, bu işleri evinde kendi ailesi için yapmasıdır; çünkü sözkonusu işleri para kazanmak amacıyla, diğer insanlar için yapan erkek aşçılara, terzi- lere, garsonlara, temizleyici veya ütücülere pek itiraz olduğunu sanmıyorum.

Demek ki aile içinde para kazanma rolündeki paylaşma aynı oranda ev bakımıcılığı rolünün paylaşılmasına yol açmıyor. Kadınlık ile "ev kadınlığı" ve analık eşanlamı gibi düşünüldüğünden çalışan kadın çalışma hayatını "asli görevleri" kabul edilen ev içi faaliyetleriyle bağdaştırmakla yükümlü kabul ediliyor. Kocaları ise "iyi koca" olduklarının bir göstergesi olarak onlara bu "yükümlülüklerini" yerine getirmede "yardımcı" oluyor.

İlgili literatüre göre çoğu insan iş dünyasında kadın-erkek eşitliğini kabule, ev-içindekinden daha yatkın gözüküyor (Osmond ve Martin 1975).

Ancak, araştırma bulgularımızın gösterdiğine göre (İmamoglu, 1991) ka- dının yükümlülüğünde görülen ev işleri, kadın tarafından yapıldığında er- keğinkine göre önemsiz, kolay ve değersiz algılanıyor. Eşitlik yönündeki ge- lişmeler, ev içindeki temel eşitsizliğin üzerine inşa edildiği sürece cinsler arası, eşitliğin gerçekleştirilebileceğini sanmıyorum.

Erkek rolünün kadın rolüne paralel olarak değişmemesine bağlı olarak, kadının ev dışında çalıştığı ailelerde toplam iş yükünün çoğunluğu kadının üstünde kalmıştır. Seksenaltı ülkede kadının durumunu ele alan bir Birleşmiş Milletler raporunda her ülkedeki çalışan kadınların serbest zaman- larının benzer erkeklerden daha az olduğu görülmüştür. Çalışan kadınlar ev işlerine ev bakımıcısı kadınlardan daha az zaman harcamakta, ancak ça- lışarak geçirdikleri toplam zaman gerek erkeklerin, gerekse ev bakımıcısı ka- dınların harcadığı toplam zamandan haftada 10 ile 15 saat daha fazla olmak- tadır (Newland, 1980). Kadının iki rolü bağdaştırmada karşılaştığı tüm güç- lüklere karşın dünya literatürü ile tutarlı olarak benim araştırmamda da ka- dının çalıştığı ailelerde eşler sağlıklarını kadının çalışmadığı ailelere kıyasla daha olumlu değerlendirmişlerdir.

Geleneksel-Modern Aileler

Günümüzde aile yapısında gözlenen farklılıkların etkilerini birarada in- celeyebilmek amacıyla aile birimi için bir modernlik endeksi geliştirdim. Bu- na göre, karı-kocanın eğitim düzeylerinin yükselmesi, sosyo-ekonomik dü- zeyin yükselmesi, kadının çalışması ve ortak gelire katkısının artması ile eşlerin anlaşarak evlenmiş olmaları ailenin modernlik puanının artmasına yol açmakta. Nitekim modernlik puanı ile eşlerin evliliklerinin ne derece ge- leneksel olduğuna ilişkin yargıları arasında bekleneceği gibi ters yönde güçlü bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, modernlik endeksinde ortalamanın üs- tünde puan alan aileler modern, ortalama ve altında puan alanlar ise gele- neksel olarak kabul edilmiştir.

Geleneksel ailelerde ortalama eğitim yılı 8.44, modernlerde ise 14.78 olarak bulunmuştur. Modern ailelerin çoğunluğu (% 88) anlaşarak, geleneksellerin çoğunluğu ise (% 55) görücü usulü ile evlenmişlerdi. Modern ailelerin çoğunluğunda (% 61) kadın tam zamanlı bir işte çalışmakta, gelenekselde ise (% 75) çalışmamaktadır. Modern ailelerde erkeğin meslek statüsü geleneksellere kıyasla daha yüksektir. Ayrıca, kadının ortak gelire katkısının geleneksel ve modern ailelerde anlamlı derecede farklı olduğu saptanmıştır.

Geleneksel ve modern gruplardaki çiftlerin evlilikle ilgili düşüncelerinin anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur. Modernlere kıyasla geleneksel gruptaki çiftler, evliliğin temel sebebinin çocuk sahibi olmak olduğu, çocukların evliliği birarada tutacağı, evden ayrılmalarının ise, evliliği olumsuz yönde etkileyeceği, insanların mutsuz olsalar bile evliliklerini sürdürmeye çalışmaları gerektiği görüşlerine daha çok katılmaktadırlar. Öte yandan modern gruptaki çiftlerin geleneksellere göre daha ileri yaşlarda ve daha gerçeği beklentilerle evlendikleri anlaşılmaktadır.

Bekleneceği gibi geleneksel ailelerde kadın ve erkek rolleri toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına uygun olarak ayrılmıştır. Modern ailelerde geleneksellere kıyasla kadının ortak gelire katkısı artmış, erkeğinki azalmıştır. Önceden değinildiği gibi ortak gelire katkıda gözlenenden çokdaha az oranda olsa da geleneksele kıyasla modern ailede kadının ev bakımına katılımında biraz azalma, erkeğinkinde ise biraz artma eğilimi saptanmıştır. Ayrıca, modern ailelerde kararların eşlerce ortaklaşa verilmesi yönünde gelişme gözlenmektedir.

Geleneksel ailede kadın, erkeğe kıyasla kendini eşine daha bağımlı hissederken, modern ailede kadının ekonomik gücünün artmasına paralel olarak bu dengesizliğin ortadan kalktığı ve eşlerin aynı oranda bağımlı hissettikleri bulunmuştur. İlginç olarak modern ailelerde eşlerin kendi bağımlılıklarını algılayışları yönünden farklılık gözlenmezken, kadınların kocalarını daha bağımsız, erkeklerinse karılarını daha bağımlı olarak algıladıkları bulunmuştur. Demek ki, kadınların eşlerini daha bağımsız, erkeklerinse daha bağımlı algılaması şeklindeki cinsiyet farkı geleneksel ailelerdekine göre daha düşük oranda olsa da modern ailelerde de gözlenmektedir. Bu bulgu kişilerin kendilerine kıyasla diğer kişileri daha kalıpyargılı ("stereotyped") değerlendirdiklerine işaret eden diğer araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Spence, Helmreich ve Stapp, 1975).

Yine bulgulara göre geleneksel ailelerde kadınlar eşlerinin dünyasından daha az haberdar olduklarını, modern ailelerde ise eşler birbirlerinin arkadaşlarını daha çok tanıdıklarını; eşlerinin ne düşündüğünü, hissettiğini daha çok bildiklerini; ve eşlerinin kendilerini daha sıklıkla güldürdüğünü belirtmişlerdir. Eşlerarası iletişimle ilgili olarak, geleneksel evliliklere kıyasla modern evliliklerde eşler çocukların yetişmesi, özel duygu ve düşünceler, sağlık sorunları, cinsel yaşam, sosyal ilişkiler, parasal konular ve politika gibi tüm konularla ilgili olarak eşleriyle daha rahat konuşabildiklerini; özel duygu ve düşünceler, sosyal ilişkiler ve politika konularında daha sıklıkla konuştu-

rını belirtmişlerdir. İlginç olarak geleneksel ailede, eşlerin konuşmakta en sıkıntı duydukları konular arasında bir yandan politika gibi kendilerine en yakın konular yer almaktadır.

Geleneksel ailedeki iletişim azlığına paralel olarak kadın, erkeğe kıyasla kendini daha yalnız hissetmekte; modern ailede ise kadının yalnızlığı görece- li olarak azalırken, erkeğin geleneksel aile erkeğine göre artma eğilimi göstermektedir. Bu ilginç eğilim sanıyorum modern ailedeki erkeğin iç dünyası ile daha çok ilişki kurması, yaşam beklentilerinin geleneksel düzendeki erkeğe göre değişmesi ile ilgili.

Geleneksel ailelerde, kadınla erkeğin yapmak istedikleri işlerde birbirle- rini destekleme ve hatta gerektiğinde kendi isteklerinden vazgeçme eğilim- leri açısından kadının aleyhine bir dengesizlik sözkonusu. Geleneksel ailede kadın, erkeğe göre daha destekleyici ve özverili; oysa modern ailelerde eşle- rin destekleyici ve özverili davranışlarında karşılıklılık yönünde değişme gözliyoruz. Kadın davranışları açısından değişiklik özellikle özveriye ilişkin olmakta: kadın, gelenekselde olduğu gibi modern ailede de destekleyici; bu- nunla birlikte kendi yapmak istediklerinden eşine yakın oranda özveride bu- lunmakta. Modern evlilikteki erkek ise gelenekseldekine kıyasla eşini daha çok desteklemekte ve daha özverili davranma eğilimi göstermekte.

Geleneksel ailelere kıyasla modern ailelerde, gerek kadınlar gerekse er- kekler cinsiyetlerinden daha memnunlar; kendi başlarına yaşasalar da mutlu olacaklarını, boşanırlarsa pek zor durumda kalmayacaklarını düşünmekte- ler. Boşanma ile ilgili bulgu özellikle modern evlilikte ekonomik özgürlüğü olan kadından kaynaklanmakta. Tüm bu farklara karşın, modern ailelerde bile kadın, erkeğe kıyasla eşyle çıkarlarının daha az uyduğuna düşünmekte ve yaşamdaki rolünden daha az memnun olduğunu ifade etmektedir.

Geleneksel ve modern ailelerde eşler kendi evlilikleri ile anne-babaları- nın ve çocuklarının arasında nasıl bir ilişki kurmakta? Bekleneceği gibi geleneksel ailelerde eşler, evliliklerinin anne-babalarının evliliğine daha çok benzediğini belirtmişlerdir. Çocuklarının eş seçiminde modern ailelerdeki çiftler onların kişisel isteklerine daha çok ağırlık verilmesini istemişlerdir. Ancak çocukların eş seçimi konusunda geleneksel ailelerin bile gençlerin bi- reysel tercihlerine oldukça ağırlık verdiklerini gözliyoruz. Bunun bir sebebi de geleneksel ailelerde eşlerin çocuklarının evliliğinin kendilerinininkine ben- zemesini modernlere kıyasla daha az istemeleri olabilir. Bu bulgu geleneksel çiftlerin evliliklerinden görece olarak daha az memnun olduklarını yansı- tılmaktadır.

Eşlerin Çocuklarla İlgili Yargıları

Annelere kıyasla, babalar çocukların yetiştirilmesi konusunda eşleriyle daha çok fikir birliği içinde olduklarını düşünmekte; karılarının çocuklara karşı davranışını daha çok onaylamakta; onların kendilerinden daha iyi birer ebeveyn olduğunu belirtmekte- ler. Bununla birlikte anneler çok nadiren de

olsa çocukların tahammülü güç bir yük gibi gelebildiğini ve kendilerini sınırlendirdiklerini babalara kıyasla daha sıklıkla ifade etmişlerdir.

Çocuklara karşı sinirine hakim olamama eğiliminin görücü usulü evliliklerde anlaşılmalara kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Buna karşılık anlaşılmalı evliliklerde eşlerin birbirlerinin çocuklara ilişkin davranışlarını daha çok onayladığı ve onları daha mutlu olarak algıladığı anlaşılmaktadır.

Kadının çalıştığı ailelerde eşler arasında çocuk yetiştirme konusunda görüş birliği göreceli olarak daha az ise de, bu ailelerde anne-babanın çocuklarına daha az sinir olduğu ve daha sevecen davrandığı bulunmuştur. Benzer şekilde bulgular, modern ailelerde eşlerin çocuklarına geleneksel ailelere kıyasla daha az sınırlendiğini ve onları daha sıklıkla kucakladığını; hatta yaşamlarını çocuklarının yönettiğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Geleneksel ailelerde çocuk anneye daha yakın iken, modern ailelerde anneye olduğu kadar babaya da yakınlaşmaktadır. Görüldüğü gibi kadının çalışması ve modernleşme yönündeki gelişmelere bağlı olarak aile içinde çocuk gelişimi açısından daha sağlıklı ortamlar oluşmaktadır.

Sonuç

Araştırma bulgularımıza göre kent ailesi, evliliklerin büyüklerce ayarlandığı, kadın-erkek rollerinin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına göre belirlendiği, toplumsal sorumluluk ve yükümlülüklerin ön planda tutulduğu, eşler arası iletişim ve paylaşımın daha az olduğu, erkek kontrolündeki hiyerarşik düzenden, eş seçiminin ilgili bireylerce yapıldığı, bireysel sorumluluk ve yükümlülüklerin ön plana geçtiği, daha paylaşımcı ve eşitlikçi bir düzene doğru değişmektedir. Mevcut bulgularımızla tutarlı olarak deneysel nitelikteki diğer araştırma bulguları da, karı-koca ilişkisi gibi çıkar birliği içeren insan ilişkilerinden eşitliğe dayananlarda, hiyerarşik olanlara kıyasla, iletişimin ve sevginin daha yoğun olduğunu göstermektedir (İmamoglu, 1990). Bu tür eşitlikçi bir ortam kadın olsun, erkek olsun insanların, makalemin başında sözünü ettiğim etkinlik ve bütünleşme yönelimlerinin dengelenmesine daha çok imkan tanımaktadır. Bulgular gözlenen gelişmelerin yetiştirenler için olduğu kadar çocukların sağlıklı gelişmeleri için de daha uygun olduğunu göstermektedir.

Ancak yaşanan değişim sürecinde geleneksel olarak erkek rolünün, geleneksel kadın rolüne oranla daha yavaş değişmesi sorun yaratmaktadır. Modern ailelerde kadın, geleneksel erkek rolünü eşiyile daha çok paylaşmakta ama eşler benzer bir paylaşımı geleneksel kadın rolüne ilişkin olarak gerçekleştirememektedirler. Kanımca değişim sürecindeki bu farklılık kadınların modernleşmeye karşın kendilerini eşleriyle daha az çıkar uyuması ve bütünleşme içinde algılamaları ve yaşamdaki rollerinden daha az memnun hissetmeleriyle ilişkilidir.

Konu ile ilgili bir nokta da aileye yönelik, özellikle çocuk ve yaşlılarla ilgili, sosyal destek hizmetlerinin çağın gereklerini karşılamada yetersiz kalmasıdır. Bu tür sosyal destek hizmetlerinin yetersizliği, geleneksel ev bakım-

cılığı rolü çerçevesinde özellikle kadınları güç durumda bırakmaktadır. Nitekim yaşlılarla ilgili kültürlerarası karşılaştırmalı araştırma projemiz bu tür sorunların yaşlılığa dek sürdüğünü ve ülkemiz kadınlarının gerek ülkemiz erkeklerine, gerekse İsveç'teki yaşlılara kıyasla kendilerini daha olumsuz değerlendirdiklerini göstermiştir (İmamoğlu ve İmamoğlu, baskıda; İmamoğlu, Küller, İmamoğlu and Küller, baskıda).

Sonuç olarak özetlediğim araştırma bulguları değişim sürecinde gözlenen gelişmelerin aileler için bir tehlike oluşturmadığını; bilakis gelişmelerin gerek eşler gerekse çocuklar için daha sağlıklı aile ortamlarının oluşması yönünde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- İmamoğlu, E.O. (1990). Effects of Structural Characteristics of Relationships on Perceivers' Expectations About the Meaning of Benefitting and Harming Outcomes.
- İmamoğlu, E.O. (1991). Evaluating his/her Success/Failure at Breadwinning/Homemaking: A Case of Double Standards. *Journal of Human Sciences* (Baskıda).
- İmamoğlu, E.O. ve İmamoğlu, V. Life Situations and Attitudes of the Turkish Elderly towards institutional Living Within a Cross-cultural Perspective. *Journal of Gerontology Psychological Sciences* (Baskıda).
- İmamoğlu, E.O., Küller, R., İmamoğlu, V., Küller, M. Social Psychological Characteristics of Swedes and Turks in and Around Retirement. *Journal of Cross-Cultural Psychology* (Baskıda)
- Newland, K. (1980). Women, Men and the Division of Labor. *Worldwatch paper* 37. Washington D.C.: Worldwath Institute.
- Osmond, M.W., Martin P.Y. (1975). Sex and Sexism: A Comparison of Male and Female Sex-role Attitudes. *Journal of Marriage and the Family*, 37, 744-758.
- Russell R.J.H. ve Wells, P.A. (1986). *Marriage Questionnaire*.
- Spence, J.T, Helmreich, R.L ve Stapp, J. (1975). Ratings of Self and Peers on Sex Role Attributes and Their Relation to Self esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 29-39.
- Tavis, C. ve Wade, C. (1984). *The longest War: Sex Differences in Perspective*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Thomson, L. ve Walker, A.J. (1989). Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work and Parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 845-871.